บทที่1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ประชากรที่กำลังได้รับความสนใจในสังคมโลกปัจจุบัน คงจะหนีไม่พ้นเรื่องโครงสร้างประชากรที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเข้าสู่ "สังคมผู้สูงอายุ" (Aging Society) กล่าวคือประชากรวัยเด็กมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ประชากรสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น และคงปฏิเสธไม่ได้ว่าประเทศไทยก็กำลังประสบปัญหาดังกล่าวเช่นกัน หากย้อนดูข้อมูลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ.2543-2568

ตารางที 1.1 โครงสร้างประชากรโลกและประชากรไทย พ.ศ. 2543 – 2568

พ.ศ	ประชากรโลก (%)			ประชากรไทย (%)		
	จำนวนรวม	15 – 59 ปี	60 ปีขึ้นไป	จำนวนรวม (พันคน)	15 – 59 ปี	60 ปีขึ้นไป
2543	6,070,578	59.9	10.0	62,237	65.9	9.4
2548	6,453,627	61.3	10.4	64,765	66.7	10.3
2568	7,851,455	60.8	15.0	72,288	62.0	20.0

ที่มา : การคาดประมาณประชากรของประเทศไทยพ.ศ.2543-2568 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ World Population 2002, United Nations

จะพบว่าประชากรโลกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 6,070.6 ล้านคนในปี 2543 เป็น 7,851.4 ล้านคนในปี 2568 ในขณะที่ประชากรไทยก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกันจาก 62.2 ล้านคนในปี 2543 เป็น 72.3 ล้านคนในปี 2568 จะเห็นได้ว่า โครงสร้างของประชากรโลกและประชากรไทยมีการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกัน โดยที่ประชากรวัยสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นในอัตราที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 ในปี 2543 เป็นร้อยละ15 ในปี 2568 ในขณะที่ประชากรวัยทำงานมีจำนวนค่อนข้างคงที่คือ ร้อยละ 59.9 และ ร้อยละ 60.8 ในปี 2543 และ ปี 2568 ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างของประชากรกำลังเปลี่ยนเป็นประชากรวัยสูงอายุหรือสังคมผู้สูงอายุในอนาคต ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนอายุยืนยาวขึ้นเนื่องจากการที่วิทยาการทางการ

แพทย์ที่ดีขึ้น และขณะเดียวกันจำนวนคนเกิดใหม่เพิ่มขึ้นไม่มาก เพราะมีการวางแผนครอบครัวที่ดีขึ้น ดังนั้นประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมวัยสูงอายุ และอาจประสบปัญหาด้านผู้สูงอายุอย่างรุนแรง

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงพีระมิดประชากรไทย ปี พ.ศ. 2543-2568

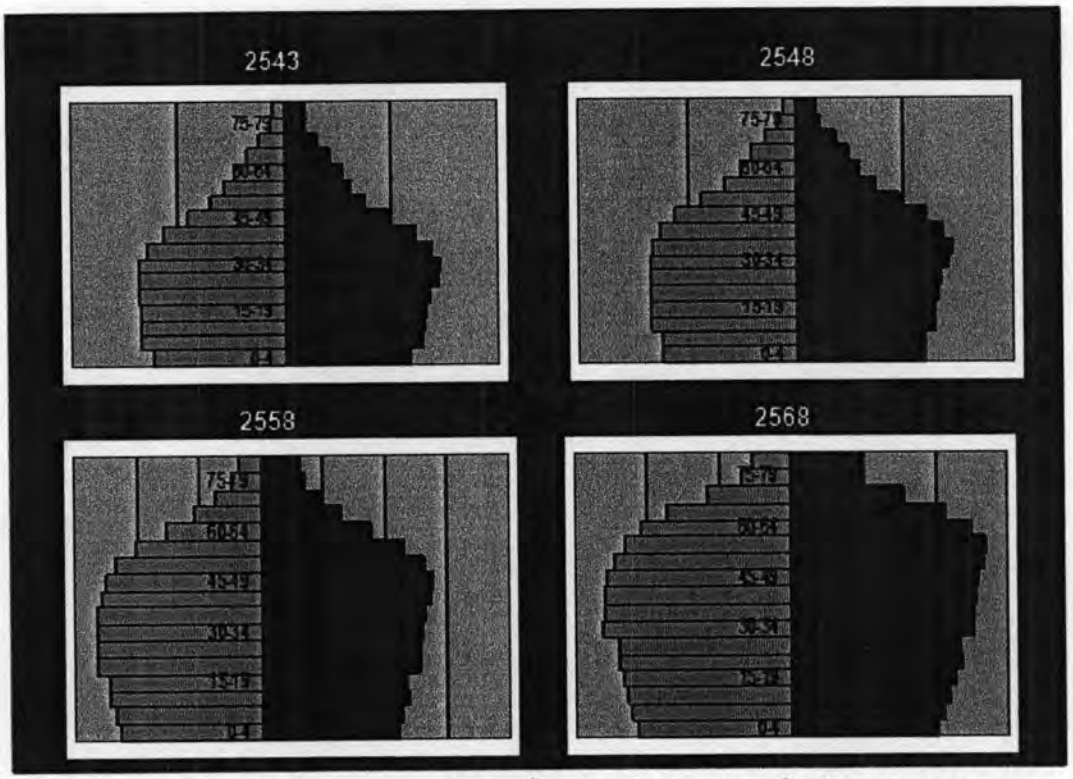

ที่มา : การคาดประมาณประชากรของประเทศไทยพ.ศ.2543-2568 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ World Population 2002, United Nations

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าปัจจุบันสัดส่วนวัยสูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต ซึ่งส่งผลกระทบต่อรัฐบาล และคนวัยทำงานที่ต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุที่มีอัตราเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว ดังนั้นเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของภาครัฐและคนวัยทำงานในอนาคตในการเลี้ยงดูผู้ที่สูงอายุหรือผู้ที่ไม่มีงานทำจึงควรตระหนักถึงปัญหานี้พร้อมกับการรณรงค์ส่งเสริมการออมเพื่อให้ประชาชนมีเงินออมเพื่อสามารถช่วยเหลือเลี้ยงดูตัวเองได้เมื่อเกษียณอายุหรือเมื่อไม่มีงานทำ โดยระบบการออมเพื่อเกษียณอายุ (Old Age Income Security) หรือระบบบำนาญที่ธนาคารโลก (World Bank) นำมาเป็นแนวคิดและเสนอเป็นการทั่วไป สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ที่เรียกกันว่า ทฤษฎีเสาหลัก 3 ต้น (multi-pillar system) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

Pillar 1 คือ รูปแบบการออมภาคบังคับที่รัฐบาลเป็นผู้บริหาร (mandatory publicly managed pillar) เป็นรูปแบบที่ประยุกต์จาก pay as you go system โดยแรงงานต้องจ่ายเงิน

สมทบสู่กองทุนที่รัฐบาลเป็นผู้บริหารในรูปแบบที่กำหนดผลประโยชน์อย่างแน่นอนที่จะได้รับในวัยชรา

Pillar 2 คือ รูปแบบการออมภาคบังคับที่เอกชนเป็นผู้บริหาร (mandatory privately managed pillar) เป็นรูปแบบการออมที่บังคับให้แรงงานต้องออมเงินโดยผ่านกองทุนที่บริหารโดยภาคเอกชนโดยตั้งใจที่จะให้เป็นส่วนสนับสนุน Pillar 1 ในเรื่องผลตอบแทนเพิ่มเติม อย่างไรก็ตาม พบว่าในหลายประเทศรัฐบาลจะเข้ามาเป็นผู้ดูแลการบริหารกองทุนนี้เอง

Pillar 3 คือ รูปแบบการออมเพื่อวัยชราภาพอย่างสมัครใจ (voluntary pillar) เป็นการออมที่ให้แรงงานออมอย่างสมัครใจควบคู่ไปกับการออมภาคบังคับแบบ Pillar 1 และ 2 ภาครัฐเพียงแต่ทำหน้าที่กำกับดูแลเพื่อวัตถุประสงค์ในการปกป้องผลประโยชน์ของผู้ออมโดยรัฐอาจให้สิ่งจูงใจในรูปแบบของการลดหย่อนภาษี

แผนภูมิที่ 1.2 แสดงระบบการออมเพื่อวัยเกษียณที่แบ่งตามแนวทาง Multi-pillar

ทั้งนี้ จากข้อมูลต่าง ๆ ระบบการออมเพื่อวัยเกษียณที่แบ่งตามแนวทาง Multi-pillarในประเทศไทย ได้แก่ กองทุนชราภาพของระบบประกันสังคม สำนักงานประกันสังคม ที่รัฐบาลได้จัดตั้งขึ้นมาเป็นสวัสดิการเพื่อรองรับให้กับกลุ่มคนวัยชรา (1st Pillar) ในส่วนของลูกจ้างผู้ประกันตนที่สำนักงานประกันสังคมดูแลรับผิดชอบ ปี 2548 มีสถานประกอบการที่ขึ้นทะเบียน

กองทุนประกันสังคมจำนวน 362,559 แห่ง มีผู้ประกันตนที่อยู่ในความคุ้มครองของกองทุนประกันสังคมทั้งสิ้นจำนวน 8,225,477 คน เฉพาะในกรุงเทพมหานครมีสถานประกอบการที่ขึ้นทะเบียนกองทุนประกันสังคมจำนวน 139,787 แห่ง และ มีผู้ประกันตนที่อยู่ในความคุ้มครองของกองทุนประกันสังคมจำนวน 2,884,459 คน

แผนภูมิที่ 1.3 แสดงพีระมิดผู้ประกันตนตามมาตรา 33 ปี พ.ศ. 2548

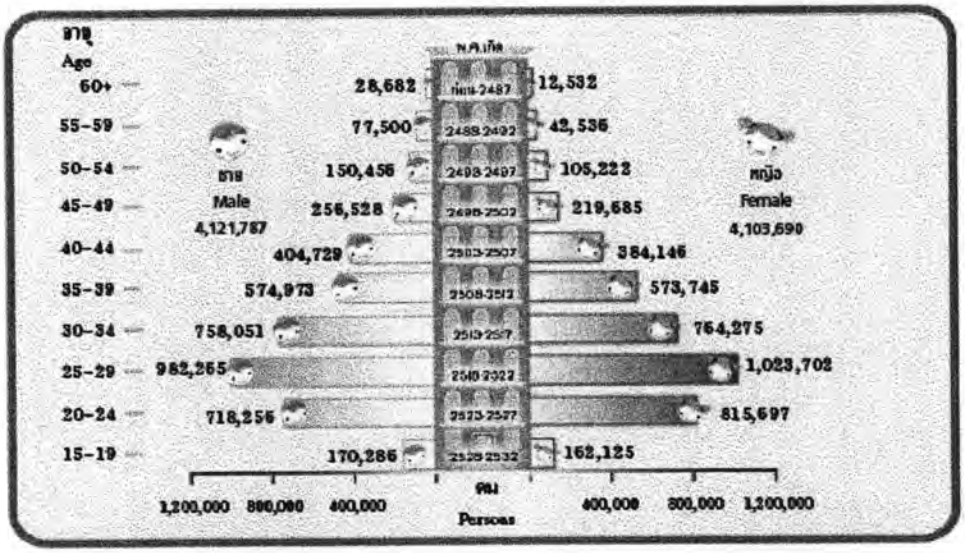

กองทุนประกันสังคมของประเทศไทยจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนประกันสังคม พ.ศ. 2533 มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างหลักประกันและความมั่นคงในการดำรงชีวิตให้แก่ประชาชน โดยมีสำนักงานประกันสังคมเป็นผู้ดูแลและบริหารเงินของกองทุนเพื่อให้เกิดดอกผล และนำไปจ่ายให้แก่ผู้ประกันตน มีความคุ้มครองภายใต้กองทุนประกันสังคมแบ่งเป็น 7 ประเภท คือ กรณีเจ็บป่วยหรือประสบอันตราย กรณีคลอดบุตร กรณีทุพพลภาพ กรณีเสียชีวิต กรณีสงเคราะห์บุตร กรณีชราภาพ และกรณีการว่างงาน ซึ่งกรณีชราภาพมีอัตราการจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนจำนวนร้อยละ 3 ในร้อยละ 5 ของเงินที่หักจากเงินเดือน ตามกฎหมายประกันสังคม การประกันชราภาพเป็นการจัดการของภาครัฐวิธีหนึ่ง ทำให้ลูกจ้างได้รับการคุ้มครองทางรายได้เมื่อพ้นวัยทำงานไปแล้ว ซึ่งเงินจำนวนนี้มาจากการที่รัฐบังคับให้ลูกจ้างแบ่งรายได้จากการทำงานส่วนหนึ่งเพื่อเก็บออมไว้ใช้จ่ายใน ยามชรา ผู้ประกันตนมีสิทธิได้รับเงินทดแทนกรณีชราภาพ 2 แบบด้วยกัน คือ บำเหน็จที่เป็นเงินก้อน หรือบำนาญที่จ่ายให้ทุกเดือนไปตลอดชีวิต

ปัจจุบัน สปส.จัดเก็บเงินสมทบกรณีชราภาพจากนายจ้างและลูกจ้างฝ่ายละร้อยละ 3 ของค่าจ้าง ในกรณีที่ส่งเงินสมทบน้อยกว่า 180 เดือน (15 ปี) จะได้รับ เงินบำเหน็จชราภาพ โดยผู้

ที่ส่งไม่ครบ 12 เดือน มีสิทธิรับเงินบำเหน็จชราภาพเฉพาะส่วนของตนเองกลับคืนทั้งหมดเท่านั้น แต่ถ้าส่งเงินสมทบตั้งแต่ 12 เดือนขึ้นไปแต่ไม่ถึง 180 เดือน (15 ปี) จะได้รับเงินบำเหน็จชราภาพเฉพาะส่วนของลูกจ้างและนายจ้างที่จ่ายสมทบเข้ากองทุน ฯ พร้อมดอกผลตามอัตราที่ สปส. กำหนด หากส่งเงินสมทบครบ 180 เดือน (15 ปี) จึงได้รับ เงินบำนาญชราภาพ (รับทุกเดือนตลอดชีวิต) แต่ขณะนี้ยังไม่มีผู้ใดได้รับเงินบำนาญดังกล่าว เพราะสปส.เริ่มเก็บเงินสมทบกรณีนี้เมื่อ 31 ธ.ค.2541 และในปี 2557จะเป็นปีแรกที่เริ่มจ่ายบำนาญชราภาพ

หลักเกณฑ์รับเงินบำนาญชราภาพ คือ ผู้ประกันตนจะได้รับเงินร้อยละ 15 ของค่าจ้าง 60 เดือนสุดท้าย (ฐานค่าจ้าง 15,000 บาท/เดือน) และถ้าส่งเงินสมทบมากกว่า15 ปี จะได้รับเพิ่มอีกร้อยละ 1 ทุก ๆ ปี ในขณะนี้อยู่ระหว่างการดำเนินการปรับเพิ่มเงินบำนาญ จากอัตราร้อยละ 15 เป็นร้อยละ 20 ของค่าจ้าง และเพิ่มอัตราผลประโยชน์หลังปีที่ 15 จากเดิมร้อยละ 1 เป็นร้อยละ 1.5 เท่ากับจำนวนปีที่เพิ่มมาเป็นการปรับให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม

ดังนั้นจากแนวโน้มข้างต้น จึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกสำนักงานประกันสังคมที่มีการสร้างหลักประกันในการดำรงชีพหลังเกษียณอายุว่ามีการเตรียมพร้อมตัวเองก่อนเกษียณทางด้านที่อยู่อาศัยหรือไม่ เพราะที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยนึงที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิต เพื่อรองรับกับปัญหาประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งน่าจะทำให้สังคมไทยในอนาคตเป็น "สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ"

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะผู้ประกันตนทางสังคม เศรษฐกิจ และสภาพลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกสำนักงานประกันสังคม
2. เพื่อศึกษาการเตรียมการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุของสมาชิกสำนักงานประกันสังคม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ขอบเขตประชากร คือ ผู้ที่ประกันตนเป็นสมาชิกสำนักงานประกันสังคม ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป เป็นกลุ่มที่มีรายได้สูง มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 322,575 คน (ณ เดือนมิถุนายน 2549)

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ ศึกษาจากกลุ่มบุคคลผู้ที่เป็นพนักงานธนาคารจำนวน 5 ธนาคารที่เป็นสมาชิกในสำนักงานประกันสังคม ในเขตกรุงเทพมหานคร คือ ธนาคารกรุงเทพ, ธนาคารกสิกรไทย, ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, ธนาคารทหารไทย, และธนาคารไทยพาณิชย์ ที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป รวมจำนวนทั้งหมด 2,802 คน โดยหากลุ่มตัวอย่างโดยแบ่งตามสัดส่วนด้วยสูตรคำนวณของ Yamane ที่มีความคลาดเคลื่อน เท่ากับ ร้อยละ 5

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนสมาชิกประชากร

e = ความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง

จากการคำนวณได้กลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม คือ 400 ตัวอย่าง

ตารางที่ 1.2 แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โดยแบ่งเป็น 5 ธนาคาร ในสำนักงานประกันสังคมในเขตกรุงเทพมหานคร

ลำดับที่	ชื่อธนาคาร	จำนวนผู้ประกันที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป (คน)	กลุ่มตัวอย่าง
1	ธ. กรุงเทพ	1,801	257
2	ธ. กสิกรไทย	522	75
3	ธ. กรุงศรีอยุธยา	183	26
4	ธ. ทหารไทย	160	23
5	ธ. ไทยพาณิชย์	136	19
รวม		2,802	400

ที่มา: สำนักงานประกันสังคม (สิงหาคม พ.ศ. 2549)

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ, สังคม, และสภาพการอยู่อาศัยปัจจุบัน

2.2 ศึกษาข้อมูลการเตรียมด้านที่อยู่อาศัยหลังเกษียณ ได้แก่

- วัตถุประสงค์ของการเตรียมการที่อยู่อาศัย
- สาเหตุของการเตรียมการด้านต่างๆ ได้แก่ ปรับปรุง สร้างใหม่บนที่ดินที่มี การย้ายที่อยู่กำลังผ่อน และกำลังหาซื้อ
- แหล่งที่มาของงบประมาณในการเตรียมการที่อยู่อาศัย

2.3 ตัวแปรที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ข้อมูลทั่วไป แบ่งเป็น

- ตัวแปรด้านสังคม ได้แก่ เพศ, อายุ สถานภาพ การศึกษา ขนาดของครอบครัว และสุขภาพ
- ตัวแปรด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ อาชีพ ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยและสุขภาพเฉลี่ยต่อเดือน และการออมเงิน

กลุ่มที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการอยู่อาศัย แบ่งเป็น

- สภาพการอยู่อาศัย ได้แก่ อยู่กับใคร จำนวนสมาชิกในครอบครัว และใครดูแลยามเจ็บป่วย
- สภาพที่อยู่อาศัย ได้แก่ ลักษณะที่อยู่อาศัย การครอบครอง ระยะเวลาที่อยู่อาศัย และนอนอยู่ชั้นไหน

กลุ่มที่ 3 ข้อมูลการเตรียมด้านที่อยู่อาศัยหลังเกษียณ แบ่งเป็น

- กลุ่มเตรียม ประกอบด้วย ปรับปรุง สร้างใหม่บนที่ดินที่มีการย้ายที่อยู่ กำลังผ่อน กำลังหาซื้อ และแหล่งเงิน
- กลุ่มไม่เตรียม ได้แก่ สาเหตุของการไม่เตรียมการที่อยู่อาศัยหลังเกษียณ

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลจากผู้ที่ประกันตนเป็นสมาชิกของสำนักงานประกันสังคม ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยเจาะจงเฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มของธนาคาร โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างเพียง 5 ธนาคารแรกที่มีผู้ประกันตนมากที่สุดของสำนักงาน

ประกันสังคม ในกรุงเทพมหานคร คือ ธนาคารกรุงเทพ, ธนาคารกสิกรไทย, ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, ธนาคารทหารไทย, และธนาคารไทยพาณิชย์ เนื่องจากมีจำนวนผู้ประกันตนกับสำนักงานประกันสังคมเป็นจำนวนมาก จึงไม่สามารถทำการศึกษาได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องศึกษากับกลุ่มตัวอย่างเพียงบางส่วน ดังนั้นผู้วิจัยถือว่าตัวอย่างประชากรดังกล่าว เป็นตัวแทนของสมาชิกสำนักงานประกันสังคม ในเขตกรุงเทพมหานครทั้งหมด

1.5 ข้อจำกัดของการวิจัย

การสำรวจข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้ ทางผู้วิจัยไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงตัวกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากทางธนาคารไม่สะดวกที่จะเปิดเผยรายชื่อและที่อยู่ของกลุ่มตัวอย่าง ดังนั้นจึงไม่สามารถกำหนดเวลาและจำนวนแบบสอบถามที่จะต้องส่งกลับได้แน่นอน ผู้วิจัยจึงสามารถติดต่อได้เพียงผู้ที่รวบรวมแบบสอบถามจากทางธนาคารเท่านั้น

1.6 คำจำกัดความของคำศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

การเตรียมการด้านที่อยู่อาศัย หมายถึง การเตรียมตัวหรือการวางแผนเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเพื่อให้ที่อยู่อาศัยมีสภาพที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัย ซึ่งการเตรียมการด้านที่อยู่อาศัยในที่นี้จะหมายถึงการเตรียมด้านการเงิน ด้านการย้ายที่อยู่อาศัย ด้านการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปและสัญชาติไทย (พระราชบัญญัติ ผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546)*

การเกษียณอายุ หมายถึง การออกจากตำแน่งทางสังคมหรือหน้าที่การงานตามอายุเพราะเหตุอายุครบกำหนดตามที่หน่วยงานนั้น ๆ กำหนดไว้ เช่น ราชการไทย กำหนดให้ข้าราชการกำหนดเกษียณอายุเมื่ออายุครบ 60 ปี

การประกันสังคม หมายถึง การสร้างหลักประกันในการดำรงชีวิตในกลุ่มของสมาชิกมีรายได้และจ่ายเงินสมทบที่เข้าร่วม โครงการเพื่อรับผิดชอบในการเฉลี่ยความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น

---

* หมายเหตุ ในการเก็บข้อมูลจะเก็บกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เพราะเป็นช่วงอายุที่เข้าสู่วัยสูงอายุแล้วและจากวัตถุประสงค์เน้นเพื่อการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ

จากการเจ็บป่วย คลอดบุตร ทุพพลภาพ ตาย สงเคราะห์บุตร ชราภาพ และการว่างงาน เพื่อให้ได้รับการรักษาพยาบาล และมีรายได้อย่างต่อเนื่อง

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ
2. เพื่อเป็นแนวทาง หรือข้อมูลพื้นฐานในการเตรียมตัวด้านที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการประกันตน